

Гоце Ангеличин ЖУРА

НА ТРАГОТ НА ЕДНА ЗОГРАФСКА РАБОТИЛНИЦА ВО ОХРИДСКО ОД XVII ВЕК

Манастирот „Вознесение Христово“, кај народот познат како „Св. Спас“, се наоѓа на околу 2-3 km северозападно од с. Горно Лакочереј - Охридско¹. Сегашната манастирска црква, која потекнува од крајот на XIX век, по својата градба, претставува развиен крст, впишан во квадратна основа, а во средишниот дел се издига купола. Градена е во нововизантиски стил од делкан квадратен бигор, всидуван во полиња што се вметнуваат по четири тули, создавајќи впечаток на полихромија. Радијално поставените камења формираат лачен венец, а во полето на аркадата од камен и тула е изведен украс *opus reticulatum*. Од јужната страна е изградена припрата.

Манастирскиот комплекс во поново време е целосно реновиран - конаци, трпезарија, кујна и друго. Се наоѓа во богат планински шумски предел, обраснат со борова шума. Тој е еден од најубавите манастирски комплекси во Р. Македонија².

¹ Селото Горно Лакочереј за прв пат се споменува во пописот на охридскиот санџак во 1582 година, кое се наоѓа во Охридската нахија, под реден број 16; Во тоа време имало 8 христијански семејства, 3 самци и 43 лица, како и 4 муслимански семејства, 2 самци и 22 лица или вкупно 65 жители. Види: *Охрид и Охридско низ историјата*, книга втора, Скопје 1979, 29; В. Пјанка, *Топономастика на Охридско-Преспанскиот базен*, Скопје 1970, 99; Ј. Ф. Трифуновски, *Охридско-Струшка област*, Антропогеографска проучавања, Београд 1992, 119-121; М. Панов, *Енциклопедија на селата во Р. Македонија*, Скопје 1998, 79; Д. Ѓорѓиев, *Населените во Македонско-Албанскиот граничен појас (XV-XVI век)*, ИНИ, Скопје 2009, 138;

² *Шематизам Српске Патријаршије*, Сремски Карловци, 1925, 138; Г. Трайчев, *Манастирима во Македонија*, Софија 1933, 34 (Авторот зборува дека манастирот „Св. Спас“ во војната, се мисли на Првата Светска војна, е безмилосно опустошен.); Dr. France Mesesnel, *Ohrid, Varoš i jezero - starine okoline*, Скопје 1934, 67;

Дека се работи за постаро култно место, чија историја може да се следи уште од османлискиот период, говорат повеќето икони и неколку историски извори.

Имено, во Зографскиот манастир „Св. Ѓорѓи“ на Света Гора - Атонска, од досегашните проучувачи означен како „Третиот поменик на Зографскиот манастир“, а се однесува на периодот од 1527- 1728 година, се спомнува и манастирот во с. Лакочереј, јеромонахот Јосиф и монахот Јона³. Во поменикот на Слеченскиот манастир „Св. Јован Продром“, Демирхисарско, кој денеска се чува во Народната библиотека во Софија, на листот 23-б. се спомнува манастирот „Св. Спас“ над с. Лакочереј и јеромонахот Јосиф⁴. Од посебно значење е што Слеченскиот поменик започнува со наведување на Охридскиот архиепископ Прохор (1520- 1550)⁵.

Документи за оштетувањата на црквите и манастирите од Македонија во Првата Светска војна, Историски архив Битола, Избор, превод и коментар, Ѓ. Димовски-Солев, *Ѓорѓи Грамосли*, Битола 1985, 47-49; Г. Ангеличин Жура, *Неколку согледувања во црковните споменици од XIX и XX век во Охридскиот крај*, Ликовна уметност, 12-13, Скопје 1987, 76 слика 5; истиот, *Страници од историјата на уметноста на Охрид и Охридско (XV-XIX век)*, Охрид 1997, 230, 238, слика 12; истиот, *Христијански храмови и Свети места во Охрид и Охридско*, Охрид 2007, 32 слика на стр. 87; И. Велев, *Преглед на средновековни цркви и манастири во Македонија*, Скопје 1990, 168;

³ Ѓ. Иванов, *Български старини из Македонија*, Софија 1931, 508;

⁴ И. Гергова, *Поменици од Македонија во българските сбирки*, Софија 2006, 67;

⁵ Ц. Грозданов, *Студии за Охридскиот живопис*, Скопје 1990, 150-159; Гоце Ангеличин Жура, *Лихнид*, Зборник на трудови, број 6, Охрид 1988, 241-261; Истиот, *Новооткриени портрети на Св. Наум и Охридскиот архиепископ Прохор*, Културен живот (спи-

1. Црква „Св. Спас“, с. Горно Лакочереј

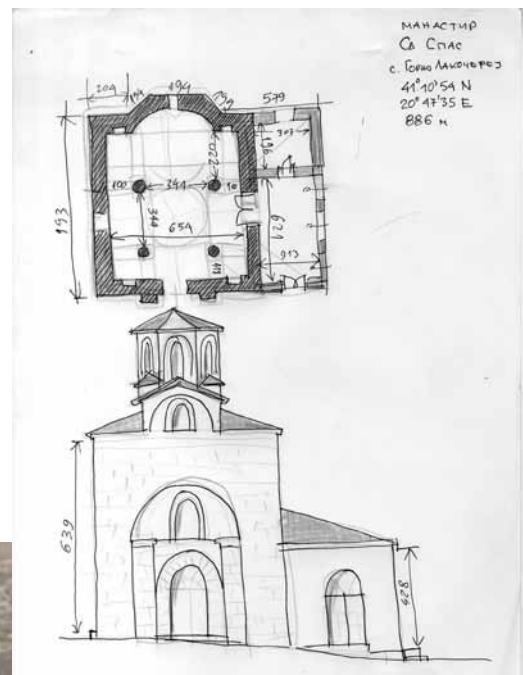

3. Манастирот денес

2. Манастирот во 80-те години на XX век

4. Теренски скици од црквата

5. Манастирот „Св. Спас“ – почеток на XX век

7

6. Икона на Св. Богородица со малиот Христос на престол

7. Детал од иконата

8. Сочуван ктиторски натпис-детал

9. Иконата Дејзис- 1674 година, црква „Св.Јован Богослов- Канео“ – Охрид

8

9

6

Двата извора, во кои се спомнува јеромонахот Јосиф, јасно говорат дека кон средината и во втората половина на XVI век веќе постоела манастирска црква посветена на „Вознесение Христово“ - „Св. Спас“, и манастирско братство кое се јавува како приложник или дародавец на Слепченскиот и Зографскиот манастир. Самото ова укажува дека веќе во овој период манастирот бил економски зајакнат, со организиран манастирски живот, а по сè изгледа дека во овој период се случува живописувањето и поставувањето на иконостасот со престолни и празнични икони.

За нашава претпоставка наоѓаме аргументи во повеќето зачувани икони што денеска се наоѓаат во црквата, најрепрезентативните икони се поставени и на најновиот иконостас.

Како непосреден поттик да се навратиме на иконите од црквата „Св. Спас“, с. Горно Лакочереј,

сание за култура, уметност и општествени прашања), Година XI 1-2, јануари- март, Скопје 1995, 44- 47; Истиот, *Нов археолошки налез у Охриду. Дали је откриен храм Самуилове патријаршије?*, Зборник Матице Српске за Ликовне уметности, 36, Нови Сад 2008, 16; Истиот, *Поглавари на Охридската црква*, Охрид 2008, 40- 41; Истиот, *Прилози од Историјата на уметноста во Охридската дијецеза* (Зографска активност на релација Охрид-Москополе-Корча), Охрид 2010, 55- 70;

беа досега необјавените резултати од нашите научни истражувања и теренски рекогносцирања на иконописот од Охридско од времето на отоманскиот период, започнати уште од деведесеттите години на минатиот век⁶.

Во оваа прилика нашиот научен интерес ќе го насочиме кон престолната икона на Св. Богородица со Христос. Таа е од посебно значење. Спаѓа меѓу ретките иконописни дела од поствизантискиот период, бидејќи содржи двоен иконопис, односно истиот дрвен носач е сликан од двете страни во различни хронолошки фази.

Следејќи ја хронологијата на манастирот, ние всушност ја откриваме и хронологијата на самата манастирска црква, и тоа во периодот на нејзиниот најголем подем, XVI и XVII век.

Нашето проучување го започнуваме со претставата на Св. Богородица со Христос. Свртена е кон внатрешноста на олтарниот простор. Поради тоа досега не е забележана од постарите истражувачи на иконописот во Охрид, Охридско и Македонија. Станува збор за икона на која е претставена Св. Богородица со малиот Христос, седната на прес-

⁶ Теренските истражувања се одвиваа во периодот септември 1995 година, а екипата ја сочинуваа: авторот, Паско Кузман (Завод и музеј-Охрид) и Димитар Смилески (директор на Историскиот архив во Охрид);

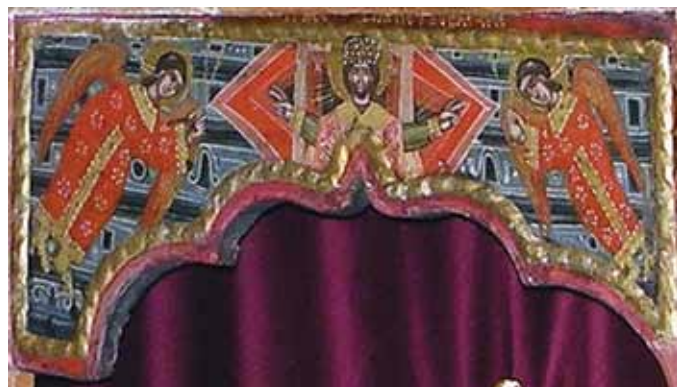

11. Чинот со Апостоли

10. Иконостасот во црквата „Св. Спас“

12. Надвратие над Царските Двери

тол, раскошно декориран со токарени елементи во горниот дел на престолот, вретенасти резбани апликации и мноштво бисерни елементи по рабовите на престолот или, пак, групирани како засебни целини во форма на флорални мотиви.

Св. Богородица е насликана во темноцрвен мафорион, чии ракави се украсени со златовез и препендули, додека пак краевите на мафорионот се декорирани со златен паспол. Претставена е Св. Богородица фронтално, држејќи го пред себе малиот Христос, кој со десната рака благословува, а во левата држи затворен свиток.

Зад престолот на Св. Богородца, од двете страни, благо се приклонети архангелите Гаврил и Михаил. Посебен раскош на иконата и дава рамката изведена во плиток и позлатен релјеф. Така е изведен и ореолот на Св. Богородица.

Под престолот на Св. Богородица е зачуван делумен приложнички запис со црковнословенско писмо: „Помени Господи раба...“. Иако натписот не ни дозволува до крај да ја осознаеме неговата содржина, вклучувајќи ја можноста и на годината на сликањето, па и самиот ктитор, сепак

непосредна аналогија наоѓаме на иконата Деисис од 1674 година од црквата „Св. Јован Богослов-Канео“, Охрид, која во седумдесеттите години од минатото столетие беше украдена од истоимената црква⁷.

⁷ Украдени икони од црквата „Св. Јован Богослов-Канео“ во Охрид:

1. Богородица со Христос, XIX век (темпера на штица, 91 x 68 x 4,5 cm; с.к. 1037);
2. Св. Меркуриј и св. Екатерина, XIX век (темпера на штица, 90 x 60 x 2,5 cm; с.к. 2529);
3. Богородица со Христос, XVIII век (темпера на штица, 82,5 x 48 x 2 cm; с.к. 1092);
4. Св. Евангелист Марко, XIX век (темпера на штица, 108 x 32 x 2 cm; с.к. 1048);
5. Св. Никола, XVII век (темпера на штица, 83 x 47 x 2 cm; с.к. 1089);
6. **Исус Христос, XVII век (темпера на штица, 83 x 51 x 3 cm; С.К. 2325);**

Наведените шест икони се украдени на ден 14. 10. 1978 година од црквата „Св. Јован Богослов-Канео“ во Охрид. Овде треба да се напомене дека две години порано, во 1976 година, четири од овие шест икони, биле

13. Икона на Св. Богородица со Христос,
II половина на XVI век ?

14. Икона на Св. Богородица со малиот Христос
на престо- XVII век

Станува збор за икона со претстава на Деисис, односно насликан е Исус Христос седнат на престо со отворено евангелие во левата рака, а со десната благословува.

Зад престолот од обете страни на Христос се насликани допојасните претстави на Св. Богородица и Св. Јован Крстител, кои со молитвено подигнати раце покажуваат на Христа⁸.

Оваа икона беше забележана уште кон крајот на XIX век од Јордан Иванов, кој го објавува ктитор-

веќе еднаш украдени но, со посредство на Интерпол, биле пронајдени во Германија и вратени во црквата. На споменатиот датум, истите овие четири икони, со уште две други (вкупно шест), повторно се украдени и сеуште не се пронајдени.

Овие информации ги добив од колегата Милчо Георгиевски, на кого му благодарам.

⁸ D. Nikolovski, *Macedonian woodcarving*, Calamus, Скопје 2010, 91, ph. 62; На авторот му должам благодарност за отстапената фотографија;

скиот натпис и кој, меѓу другото забележува дека иконата е донесена од друга црква⁹.

Споредувајќи ги двете икони, воочуваме големи сличности што во некои детали одат до потполна идентичност. Тоа, пред сè, се однесува на композицијата на претставите, односно конципирањето на распоредот на насликаните личности, нивната положба, односно типологијата на ликовите, одеждите, но најмногу во идентичноста на насликаните престоли и нивната декорација.

Карактеристична е закосеноста на престолот, во горниот дел, издолженоста на насликаните фигури, идентичноста на декорираните мотиви на престолот, па дури и идентичноста на перницата на која седи Исус Христос, односно Св. Богородица.

⁹ Ѓ. Ивановъ, *Български старини из Македония*, София 1931 (надписи и бележки отъ Охридско), рен број 29, стр. 46 ;

Освен овие содржински блискости, иконите се идентични и во смисла на тоа што иконата со претстава на Дејзисот е вrameна во раскошна скоро идентична релјефна позлатена орнаментика. Карактеристичните бисерни апликации на престолот од иконата на Св. Богородица од с. Горно Лакочереј ги наоѓаме и на иконата со претставата на Деисис од црквата „Св. Јован Богослов - Канео“.

Она што е посебно важно за нашите истражувања е сочуваниот ктиторски натпис, под престолот на кој седи Исус Христос, во којшто, со црковнословенско писмо, се вели: „Се насликаа светите икони при игуменот и јеромонахот Јосиф во 1674 година“.

Споменатиот ктитор, јеромонахот Јосиф, сме на мислење дека е истата личност со јеромонахот Јосиф, чие име беше напишано во Зографскиот и Слепченскиот поменик.

Резултатите до кои нè доведоа овие истражувања на двете икони само го потврдуваат нашето искажано мислење дека токму за времето на јеромонахот Јосиф, манастирот „Св. Спас“, кај с. Горно Лакочереј, ја доживува една од своите обнови што сега многу прецизно хронолошки ги сместуваме во годината 1674.

Двете икони на кои ги приклучуваме и претставите на апостолите насликани и претставени на архитравот на иконостасот, вклучувајќи го тука и надвратието со Царските Двери, со претставата на Исус Христос - Велики архиеереј, кому му се поклонуваат два ангели, ги атрибуираме како дело на една досега непозната зографска работилница која во втората половина на XVII век исполнува нарачки за црквите во Охридско.

Како заклучок би кажале дека во 1674 година јеромонахот Јосиф нарачал, обновил, можеби и ја проширил сликаната програма на иконостасот, нарачувајќи ги престолните икони на Деисисот и Св. Богородица со малиот Христос, како и чинот со претставите на апостолите.

Мораме да нагласиме дека овој иконопис од 1674 година е изведен на истата подлога - штица, на која веќе биле насликани и постари претстави на Св. Богородица и Исус Христос, како и на целокупниот чин со претставата на светите апостоли. Овој постар иконопис ќе биде предмет на посебни истражувања, што ќе бидат соопштени во подолгиот монографски текст што го подготвуваме за оваа манастирска црква¹⁰.

¹⁰ Епископ Николај, *Емануил - Тајна неба и земље*, Краљево 1937, 11-12; Монахот Рафаил кој живеел во манастирот „Св. Спас“ на епископот му ја раскажал следната случка: „Често ни доаѓаше кај нас еден жандарм поднаредник. По потекло беше Македонец. Секогаш се држеше пристојно. Една есен дојде претпладне целиот возбуден, влезе в црква, ги целива икините и остави 10 динари на иконите. Потоа раскажа што му се случило. Минувајќи крај манастирското лозје, видел зрело грозје, па влегол и набрал полна шамија зрело грозје, внимавајќи никој да не го види. Потоа отишол в планина и седнал на едно место. Му се задремало, легнал и заспал. На сон гледа човек со кантар, па го зел грозјето од шамијата и го измерил. Кога го измерил, рекол: „Рамно две очи, по пет динари - десет динари“. Тогаш страшно го погледнал жандармот и му рекол: „Ова е манастирско грозје; ова грозје е крадено, ова грозје не смее да се однесе! Тешко на тој кој вака прави.“. Велејќи го тоа, човекот исчезнал, а жандармот се разбудил целиот тресејќи се од страв. Откако добро размислил за она што му се рекло на сонот, тој се упатил кон манастирот. Грозјето го врати и остави 10 динари в црква на иконата.

Откако сето тоа го раскажа, поднаредникот ја крена раката високо и викна: „Никогаш повеќе, никогаш! И не само што нема да крадам манастирско, туку ничие, ничие на светот.“

15. Чин со Апостоли, II половина на XVI век ?, детал;

16. Чинот со Апостоли- XVII век, детал;

Goce ANGELIČIN ŽURA

**ON THE TRAIL OF A PAINTING WORKSHOP IN OHRID
FROM THE 17th CENTURY**

Summary

The monastery of the Resurrection of Christ known as Holy Savior is located 2-3 km northwest of the village Gorno Lakočerej - in vicinity of Ohrid.

There is knowledge that was an older cult place during the Ottoman period, as well confirmed by several icons and the historical sources. The names of the hieromonachos Josif and the monk Jona from the monastery in Lakočerej are mentioned in the Memorial from the Zographos and the Slepče monastery. These two sources clearly mention that in the middle of the second half of the 16th century a monastery church existed dedicated to the Resurrection of Christ, and a brotherhood of monks which were benefactors and also had endowments in the Zographos and Slepče monastery.

In this paper we will draw attention to the Despoticon icon dedicated to the Holy Virgin and Christ. The icon represents a rare example of painting from the Post Byzantine period bearing painting on each side of different periods.

The icon depicts the Holy Virgin and the infant Christ on an elaborate wood carved throne, with lathe elements, and bead decoration forming a floral ornament. The Virgin is encompassed by the archangels Gabriel and Michael. The meticulous gold plated carved frame makes the icon even more opulent. The halo of the Holy Virgin is also done in this manner.

Below the throne an endowment inscription in Church Slavic writing is visible "Mention the Lord the slave...." Although the inscription does not allow us to discover the year of the painting and the donor, a close analogy is found in the Deesis from 1674 in the church of St. John the Theologian - Kaneo in Ohrid.

The icon of the Deesis shows Jesus Christ on a throne holding a Gospel in his left hand and blessing with

the right. On each side of the throne half figures are depicted of the Holy Virgin and St. John the Baptist in gesture of prayer to Christ. We notice many similarities in these two icons. The resemblance is visible in the concept and the layout of the images, their position, the typology of the faces, the garments, as well as the comparable thrones plus the decoration. Likewise, the icons are bordered in a relief gold plated frame.

Of special importance for the research has the endowment inscription found below the throne where Jesus Christ is sited. The script is written in Church Slavic saying: "The holy icons were painted during the prior and hieromonachos Josif in year 1674." We believe the hieromonachos Josif is the same person that was mentioned in the Memorial of the Zographos and the Slepče monastery.

The results that have brought us to this research show that during the time of Josif the monastery Holy Savior in the village Gorno Lakočerej achieved a renewal which can be dated to the period about 1674.

Possibly, the two icons, and the depiction of the Apostles from the beam of the iconostasis, the plate, and the Royal Doors with the image of Jesus Christ Great Priest and the bowing angels, can be attributed to an unknown painting workshop that was commissioned and was active in the second half of the 17th century in the churches of the Ohrid region.

The icon painting was accomplished in 1674 on the same panel where an older image of the Holy Virgin and Christ were made, as well as the Tchin with the Holy Apostles.

The older painting in the church will be examined in greater detail in potential monographic work.